

KRITIKA Gerald Prince
**A DICTIONARY
OF NARRATOLOGY**
Aldershot, Scholar Press, 1988
(1. izd. University of Nebraska
Press, 1987)

Princeova knjiga gotovo ni absolutni začetek slovarskega urejanja naratološke terminologije. Starejši termini, ki so prišli že v splošno rabo, so obdelani skoraj v vsakem literarnoteoretskem leksikonu, tudi npr. v slovenskem leksikonu *Literatura* (Cankarjeva založba, 1977, 31984). Novejše izrazje, ki so ga vpeljali strukturalistični in semiotični prispevki k teoriji pripovedi, pa je bilo doslej upoštevano in vključeno v širše koncipirane slovarje, obsegajoče celotno območje jezikoslovnih znanosti vključno s strukturalističnimi teoretizacijami jezika in nanj vezanih področij, torej tudi literature, ali pa v bolj specializirane slovarje semiotičnih terminov. Omeniti je treba predvsem dva, ki jima marsikaj dolguje tudi Princeov, in sta obenem tudi edina slovarja, navedena v bibliografiji na koncu knjige: k prvemu tipu lahko štejemo *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (1972) O. Ducrota in T. Todorova, v katerem je slednji obdelal literarnoteoretske termine, k drugemu pa *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (I, 1979, II, 1986) A. J. Greimasa in J. Courtésa. Toda glede na zasnovo sta oba lahko posvetila naratološkim terminom samo del svoje pozornosti, medtem ko je Princeov slovar najbrž prvi, ki skuša strniti in pregledno obdelati zlasti naratološko terminologijo, ostalim področjem pa se posveča le toliko, kolikor je to nujno potrebno za pojasnitev nekaterih zvez.

Načeloma je vsak terminološki slovar sinteza prizadevanj, ki skušajo – kolikor je le mogoče – brez nasilnega izenačevanja in enote-

nja raznosmernih iskanj in rešitev na nekem polju vedenja in znanja konstituirati čimbolj koherentno teorijo. Izdelava slovarja je zato vedno del procesa institucionalizacije določenega korpusa znanja oz. stroke. Kljub temu pa sinteza ni niti možna niti izvedljiva brez avtorske perspektive in stališč, kar se kaže že v izboru gesel in seveda predvsem v njihovi vsebinski obdelavi.

Tudi Princeove namere so v tem smislu povsem jasne: v predgovoru izrecno poudarja in nato v značilnem zaporedju našteva, da je s slovarjem hotel naratologiji dati občutek discipline in konstituirati prostor za prikaz nekaterih soglašanj, kompatibilnosti in divergenc v polju, ki je po velikem razcvetu v šestdesetih letih doživelo opazno razširitev. Avtor ni bil le zainteresirani kritični opazovalec tega razvoja, ampak ga je z dvema knjigama in vrsto razprav aktivno sooblikoval. Njegov prispevek smo že skušali kritično ovrednotiti tudi pri nas (prim. A. Koron, *O uvodih v naratologijo*, Primerjalna književnost, 11, 1988, št. 1). Ker prihaja slovar med bralce v trenutku, ko se zdi ta disciplina nekaterim, ki so celo sami pomembno sodelovali pri njenem formiranju (npr. Gérardu Genetju in Mieke Bal), v krizi, češ da je, kot pravi Balova, dosegla točko, na kateri je težko presoditi, ali je njena paradigma že preveč oziroma pretirano eksploatirana ali samo nezadostno uporabljena (prim. M. Bal. *Tell-Tale Theories*, Poetics Today, 7, 1986, št. 3, str. 555), sta avtorski prispevek sestavljalca in dosežena stopnja konceptualizacije toliko bolj izpostavljena in potrebna ovrednotenja.

V nasprotju s slovarjem Ducrota in Todorova, ki obravnava termine po tematsko zaokroženih sklopih in področjih, je Princeov, podobno kot Greimasov in Courté-

sov, urejen po abecednem zapovrstju. Na približno sto straneh je obdelanih nekaj čez 600 gesel, v bibliografiji pa je zbranih okrog 300 enot. Kot je videti iz teh podatkov, je izbor gesel razmeroma strog, lahko bi celo rekli nepopoln, razlage pa v povprečju ne predolge in zato tudi ne izčrpne. Slovar torej nima enciklopedične zasnovе, ki bi npr. zbrala vse definicije ali mnenja o izbranih terminih, temveč skuša podati pregled opredelitev, ki so po sestavljalčevi presoji najpomembnejše in najbolj koristne, ter ponuditi dostopno in korektno informacijo o glavnih dosežkih in ambicijah naratoloških raziskav.

Takšni zasnovi načelno ni kaj očitati, prav tako pa tudi ne bi mogli reči, da avtor – skladno z osnovnimi namerami in v okvirih, ki si jih je zastavil – svojega dela ni opravil jasno in pošteno. Toda doseženi rezultati in nekateri splošni vidiki slovarja kljub temu zbujaajo pomisleke, nanašajoče se na različne segmente njegove artikulacije. Tako npr. temeljna, od avtorja predvidena namembnost sama na sebi še ne izključuje analitične, problemske obdelave gesel, ki ustreza bolj zahtevni, strožji znanstveni rabi. Vendar pa se zdi, da jo od slednje najbolj oddaljuje nekakšen razcep, oziroma nekonsistentno nihanje med potezami, inherentnimi kritični zasnovi slovarja, in takšnimi, ki sodijo k bolj nevtralni leksikonski obdelavi. Avtorju je nemara bližja kritična zasnova, saj dokaj drzno razvija svojo perspektivo in si npr. ne pomišlja vključiti idiolektičnih terminov, ki jih je sam predlagal ali razvil za naratološko rabo, pa zanje pričakuje, da bodo obče sprejeti. Pogosto tudi na prvem mestu navaja svoje lastne definicije in precej samostojno opredeljuje ključna gesla z daljnosežnimi implikacijami, ki so sicer še vedno predmet teoretske

diskusije. Toda ko skuša ustrezno predstaviti »prehojeno pot«, poskrbeti za razkrivanje sledi razvoja terminov in osvetliti proces njihovega oblikovanja, kritični komentarji in sploh vsakršni komentarji izostanejo in se avtor žal omeji na 'definiranje, razlaganje in ilustriranje terminov' (prim. str. VII). Te običajno najprej postavi v njihov izvorni teoretski kontekst, če se pojavljajo kot homonimi, pa zgoščeno povzame njihova pomenska območja, medtem ko je pretres njihove medsebojne primerljivosti in vezljivosti praktično v celoti prepuščen kazalkam.

Razumljivo je, da so v strokovnih slovarjih združeni termini na različnih stopnjah izdelanosti in izoblikovanosti. To je ravno prednost slovarske ureditve, ki s tem odpira potencialne, a še nedodelane perspektive in opozarja na procese in premike znotraj posameznih disciplin in strok. Tudi pri Princeu gre neizenačenost v artikuliranosti terminov delno na račun njihove raznovrstne teoretske provenience, enega od vzrokov pa ima zagotovo v jezikovnih pregradah, ki so izrazito determinirale že policentrični in nehomogeni, jezikovno razparcelirani razvoj raznih »nacionalnih« smeri v naratološkem polju. Vendar prav neusklajenost tako imenovanih variantnih terminov (tj. »nacionalnih« variacij določenih terminov), ki v slovarju še posebej bije v oči, ker vrsta nemških terminov ni prevedenih niti »homologiziranih« z ostalo nomenklaturo, predvsem s tistim delom, ki je zajet iz francoskih virov in do katerega je avtor, kot sam priznava, nekoliko pristranski, že deluje kot pomanjkljivost in motnja. Zato je pomemben namig, ki ga dobimo ob prebiranju slovarja, najbrž tudi ta, da je iskanje, prepoznavanje in povezovanje te vrste sinonimov nesporno deficitno področje nara-

tologije in morda obetavno torišče nadaljnjega dela. Obenem od tod ni daleč do sklepa, da opisani pomisleki že zmanjšujejo splošno uporabnost in avtoritativnost slovarja tudi za zahtevnejšega bralca in da artikulacija povezanosti, prepletenosti in medsebojne usklajenosti terminov vendarle ne preseže območja propedeutike.

Pri izbiranju gesel je avtor upošteval pomembnejše spodbude iz anglosaške tradicije z začetki pri Henryju Jamesu in Percyju Lubbocku, od nemških prispevkov predvsem Stanzla in Lämmerta, v angleščino prevedena dela ruskih formalistov in semiotikov, prispevke francoskih strukturalistov in izraelskih »poetikov« ter za naratologijo pomembna dela lingvistov, psihologov, antropologov, zgodovinarjev in preučevalcev umetne inteligence. Osvežiti je skušal tudi Aristotelove pojme, relevantne v naratološkem kontekstu. Načelno so imeli prednost termini, ki so specifični za naratologijo (npr. narem, ekstradiegetski), nadalje tisti, ki jih naratologija sprejema v drugačni rabi, kot jo imajo sicer (npr. glas, frekvenca) in takšni, ki so pomembni za naratološko deskripcijo in argumentacijo (npr. kod ali izrazje, prevzeto iz generativne gramatike). Prince je izpustil termine, ki so pri analizi pripovedi sicer pertinentni, vendar bolj sodijo k retoriki, obči semiotiki, lingvistiki ali splošni literaturi (npr. vrstne in zvrstne oznake kot proza, roman, alegorija itd.). Poiskati je skušal čim krajše formulacije, zelo zanimiva, če ne prav presenetljiva pa je njegova utemeljitev skromnega števila ilustracij in primerov: le-ti po njegovem, paradoksalno, vnašajo v opredeljevanje in tolmačenje gesel več zmede kot koristi (prim. str. VII, VIII).

Konstituiranja naratologije kot discipline se je Prince lotil z dve-

ma odločilnima potezama. S prvo je zožil oziroma usmeril svojo pozornost in s tem tudi območje pristojnosti slovarja na verbalno pripoved. Toda že naslednja poteza ni bila več omejevalna, saj dveh najpomembnejših definicij *naratologije* ni podal tako, da bi kritično komentiral izključevanje enega pomena v prid drugemu, temveč očitno tako, kot da se podrožji, ki naj bi ju pomena oklepala, medsebojno selektivno dopolnjujeta. Na prvem mestu je naratologijo določil kot strukturalistično inspirirano teorijo pripovedi, ki proučuje splošno, občo naravo, obliko in funkcioniranje pripovedi ne glede na sredstvo reprezentacije – pripoved obsega torej tudi neverbalne, npr. likovne, plesne, filmske in druge načine izražanja – in iz njenega območja ni izključil proučevanja *zgodbe* (story) kot take. S tem se je v bistvu oddaljil od druge opredelitve, to je od Genettove bolj restriktivne omejitve naratologije na relacijsko proučevanje pripovedi kot posebnega načina (modusa) predstavljanja, ki se ukvarja z razmerji med *zgodbo*, (pripovednim) *diskurzom* (narrative discourse) ali *tekstom* (text) in *pripovedovanjem* (narrating). Čeprav je sprva sprejel Genettovo okvirno omejitev na verbalno pripoved, ki do določene mere relativizira prvo definicijo, je vendarle ni združil z njo. Prav tako se ni odrekel resorju različnih *narativnih gramatik* (narrative grammar), ki jih je Genette postavil izven območja naratologije, ohranil pa je njegovo shemo pripovednih kategorij. Tretja raba termina naratologija se nanaša na proučevanje modelov, ki jih priskrbi *narativika* (narrativics), a je bistveno manj razširjena. Tako je proučevanje *pripovedne kompetence* (narrative competence), definirane kot sposobnost oziroma zmožnost proizvajanja in razumevanja pripovedi, izpostavljeno kot

eno bistvenih prizadevanj naratologije (prim. str. 65).

Še bolj izrazito se avtorjev integrativni in v bistvu eklektični prijem izkristalizira ob geslu *pripoved* (narrative), kjer se jasno pokaže, da dilema, ali je predmet naratologije verbalna ali ne (samo) verbalna pripoved, pravzaprav konceptualno ni razčiščena. Vprašanje, ali je v okviru obnovljene strukturalistične paradigme, s katero imamo očitno opravka pri Princeu, sploh razrešljiva, puščamo kajpak ob strani. Namesto tega smo soočeni z nizom razlag, ki zajemajo menda celoten spekter teoremov, metod in smeri, ki so imele doslej o tej temi povedati kaj relevantnega, ne glede na njihovo izhodiščno teoretsko različnost ali celo medsebojno izključevanje in ne da bi bil pojasnjen princip njihovega zaporednega vezanja, ki je pri Princeu nesporno rudimentarna oblika izražanja avtorskih preferenc. O njih se je sicer mogoče obširneje poučiti v sintagmatski razgrnitvi vidikov in dosežkov proučevanja pripovedi, opravljeni v prav tako propedeutično orientirani knjigi istega pisca *Narratology: The Form and Functioning of Narrative* (1982). Za pričujočo paradigmatško, tj. slovarko ureditev pa je morala biti opravljena vrsta zgostitev.

Pripoved je tako definirana kot poročanje (v smislu končnega produkta in procesa, objekta in akta, strukture in strukturacije) o enem ali več realnih ali fiktivnih dogodkih (event) v komunikacijski relaciji med enim ali več *pripovedovalci* (narrator) in enim ali več *pripovedovanci* (narratee). Za pripoved sta torej bistvena dogodek in poročanje o njem. Sledi kratko naštevanje pogojev, potrebnih za minimalno pripoved. Pojasnilo o mediju reprezentiranja še enkrat povzema barthesovsko široko pojmovanje pripovedi, čeprav so takoj zatem spet našte-

te le njene verbalne oblike. Definičijskemu delu razlage sledi razčlenitveni del, ki uvaža krog najbolj splošnih kategorij, relacij, vidikov in makrostrukturnih elementov, npr. temporalnost, kavalnost in teleološkost pripovedi, ki strukturno še posebej poudarja začetek, sredino in konec. Nato so zgoščeno interpretirani nekateri ključni Proppovi in Greimasovi pojmi, ob katere je postavljenih nekaj Genettovih, za njimi pa še nekaj na teleološko pojmovanje pripovedi vezanih pojmov, npr. moment *presenečenja* (surprise) in *napetosti* (suspense) ter *poanta* (point). Sledi opozorilo na spoznavno in etično vsebnost pripovedi (estetsko je nemara zajeto kar v pahljači raznih kategorij?) in na koncu še misel, da pripoved priča o pomenu časa in ga obenem osmišlja, da torej osvetljuje časovnost in ljudi kot časovna bitja. V tej misli je seveda zgoščena Ricoeurjeva kritika semiotičnega projekta metodološke revolucije v rzkavah pripovedi (prim. str. 58–60).

Podobno kot pripoved, ki smo jo vzeli za primer, so sestavljena tudi druga pomensko kompleksna gesla, medtem ko je z enostavnejšimi pač manj težav. Za boljšo uporabnost slovarja uvaža Prince dvojni sistem kazalk. Razen najpogostejše rabljenih izrazov (npr. pripovedovalec, karakter) je vsak termin, ki je hkrati samostojno geslo v slovarju, v besedilu drugih gesel označen in opozarja bralca na ustrezne vzporednice, zveze in kontekste. Povzetki posameznih teoremov so med seboj pregledno ločeni s posebnim znakom in opremljeni z navedbo vira. Posebne kazalke nato še na koncu razlage vodijo k dodatnim pojasnilom.

Avtor v predgovoru pojasnjuje, da se ni trudil izogniti koncentričnemu ponavljanju; pripisuje mu pedagoški učinek in načrtno uporabljata veliko kazalk; samo v razla-

gi pripovedi jih je čez trideset, na koncu pa še devet dodatnih. Kazalka so seveda nujne in potrebne, toda še tako bogata mreža kazalk ne more odtehtati doslednejše in bolj radikalne razdelave nevralgičnih točk konceptualizacije. Ker jih je preveč, celo zamegljujejo taksonomično koherenco, ki naj bi podpirala abecedno razpršenost terminov. Morda je nekoliko presenetljivo, da v primerjavi z njegovo prejšnjo knjigo (*Narratology*, 1982) vseeno ni opaziti velikih razlik. Večina definicij se ujema, opaznejše novosti pa so omejene na dokaj mehanično vključitev prej povsem zapostavljene nemške terminologije in povzetke nove strokovne literature. Lahko bi torej rekli, da slovarju zaenkrat ni uspelo napraviti večjega, važnejšega koraka k izpopolnitvi naratološkega instrumentarija; na olajšanje, da so krizni časi discipline že mimo, bo torej treba še počakati.

Alenka Koron

Gianni Vattimo JENSEITS VOM SUBJEKT

*Edition Passagen,
Graz, Wien-Böhlau, 1986*

Pod gornjim naslovom (v izvirniku *Al di là del soggetto*, Feltrinelli, Milano, 1985) je izšel prvi integralni prevod kakega Vattimovega dela v nemškem jeziku, zanj pa so poskrbeli pri mladi založbi, ki je doslej izdajala predvsem dela predstavnikov sodobne francoske misli (Lyotard, Blanchot, Levinas, Derrida).

Vattimo je po nekaterih svojih razpravah znan tudi pri nas (gl. Primerjalna književnost 11, 1988, št. 1, str. 69–70; št. 2, str. 59) kot eden od utemeljiteljev t. i. »pensiero debole« ali »šibkega« mišljenja. »Šibko« mišljenje skuša tra-

dicijo evropske metafizike ponovno premisliti onkraj »močnih« kategorij metafizike (npr. kategorije subjekta, predvsem pa biti kot »prisotnosti«, »ousie«). Ta premislek se ujema s problematizacijo sveta »postmoderne«, ki ga označuje razpad »velikih zgodb«, nemožnost novega projekta, partikularnost, izguba celovitosti sveta. S tem se »šibko mišljenje« postavlja v razmerje z Lyotardovim konceptom »postmoderne« in tudi z njegovo kritiko (Habermas), glede »premišljevanja« zgodovine metafizike pa z Derridajevim pojmovanjem »dekonstrukcije«. Po Vattimu manjka vsem konceptom o postmoderni predvsem ontološki temelj, ki ga poskuša izdelati s svojo »ontologijo razpada« (*Ontologie des Verfalls*).

Pričujoče delo poleg Vattimovega intervjuja s časnikom »Lotta continua« prinaša še štiri njegove razprave: o subjektu pri Nietzscheju, koncept »ontologije razpada«, obravnavo Heideggerjevega dela *O izvoru umetnine* in kritiko semiotične transformacije filozofije pri Karlu Ottu Apla.

Zdi se, da Vattimo v prvi razpravi na začetku sledi Deleuzovi interpretaciji Nietzschejeve destrukcije metafizičnih pojmov. Za Nietzscheja so vse kategorije metafizike zgolj metafore, »prevodi« (npr. kategorija sile je »zajezljiva« le v njenih učinkih, »prevodih«, sama sila kot metafizični pojem pa je »metafora« za vse svoje posamične manifestacije). Vendar Nietzschejeve destrukcije metafizike ne smemo razumeti kot kritiko »ideologije«, ki bi nepravilno biti postavljala nasproti »močno« pravo bit. To je tudi mesto moderne ga človeka, ki ga označuje »hibris« kot nasilje, nepravilnost do klasičnih vrednot, kar velja retroaktivno za celotno zgodovino človeštva, ki se kaže kot »hibriden« proces, kot nasilje, s tem pa je svetovnost sveta zgolj fikcija,